

КАТЕГОРІЯ

«ПРАВОВА СУБ'ЄКТНІСТЬ»: УСТАЛЕНІ ПІДХОДИ ДО СПРИЙНЯТТЯ І РОЗУМІННЯ ТА ПОТРЕБА У ЇХ ПЕРЕГЛЯДІ

В. А. Січевлюк
докторант Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

У сучасній юридичній науці категорії «правова суб'єктність» надається достатньо істотна увага і у вітчизняній загальній теорії права, і у галузевих доктринах. Більше того, у правозастосовній діяльності судів різних рівнів та спеціалізації часто зустрічаємо контекстні тлумачення тих чи інших аспектів правосуб'єктності (наприклад, у прецедентах, що стосуються правоздатності чи дієздатності фізичних осіб у цивільних правовідносинах, господарської компетенції суб'єктів господарювання чи адміністративної компетенції органів влади).

Судді, як відомо, оперують термінами законодавства, котрі, попри свою емпіричну форму та залежність від особливостей поточної законодавчої ситуації, у сучасній юриспруденції завжди перебувають під опосередкова-

ним впливом концептуальних положень теорії права та галузевих теоретичних досліджень. Відповідно, у законодавстві знаходять свою наочну деталізацію та набувають кінцевого прикладного втілення категорії, поняття, принципи та інші абстрактні концепти права. Більше того, саме потреби практики правозастосування постійно вимагають від юридичної науки відповідей на актуальні питання, що надходять із унормованої правом реальності, підштовхують теорію до адекватного реагування та продуктивного осмислення нових реалій динамічного правового життя, до еволюційного розвитку, основою якого є критичний підхід до, здавалося б, незмінних та раніше випробуваних тією ж практикою теоретичних постулатів, які, проте, повинні бути переглянуті.

Саме така ситуація, на нашу думку, вже достатньо тривалий час існує у відношенні до категоріального віддзеркалення юридичною наукою такого багатоманітного, різнорівневого та змінного правового явища, яким є правова суб'єктність. З метою підтвердження цієї тези зафіксуємо найбільш характерні позиції так званого «усталеного» (тобто поширеного у наукових та навчальних джерелах) розуміння категорії «правова суб'єктність».

Перш за все, належить відзначити стійку традицію сприймати правову суб'єктність як похідний атрибут суб'єкта права. Відповідно, категорія «правова суб'єктність» постає вторинною по відношенню до категорії «суб'єкт права». У юридичній літературі ця установка відтворюється постійно та викладена вельми однозначно: «ха-

рактикуючи правову категорію «правосуб'єктність», ми повинні пам'ятати, що вона є похідною від категорії «суб'єкт права» [1, с. 24]. Аналогічним до вищенаведеного є сприйняття теоретиками права співвідношення поняття «учасник правовідносин» та категорії «правова суб'єктність» (тобто друга категорія сприймається вторинною по відношенню до першого). Розглянемо ці питання детальніше та почергово, почавши із категорії «суб'єкт права».

Для юриспруденції теоретична цінність категорії «суб'єкт права» виявилася та продовжує зберігатися насамперед у тому, що її поява ознаменувала перехід у XIX ст. європейської юридичної думки до етапу осмислення зв'язку суб'єкта загалом і права загалом (нагадаємо, що поняття «суб'єкт» було ключовим для класичного німецького ідеалізму кінця XVIII ст. – початку XIX ст. та, серед іншого, широко застосовувалося його представниками у роботах з філософії права). Емпіричною основою для виокремлення юридичною теорією такої логічної дихотомії послугувало закладене ще у римському приватному праві протиставлення речі (об'єкта, з приводу якого виникали суб'єктивні речові права) та її власника (суб'єкта – правоздатної фізичної особи, яка панувала над річчю), що пізніше червоною ниткою було проведене через всю історію європейського приватного, зокрема, цивільного, права та матеріалізувалося у відповідному законодавстві країн романо-германської правової сім'ї.

У теоретичному плані першим кроком на шляху становлення категорії «суб'єкт права» стали концептуальні узагальнення, розвинуті свого часу в енциклопедії права та у галузевих доктринах, що стосувалися окремих суб'єктних груп як носіїв приватних та/чи публічних прав, а також первин-

ні загальнотеоретичні висновки про особу (фізичну та юридичну) як носія деякої сукупності суб'єктивних прав, що були проведені у європейській та російській юридичній науці переважно протягом XIX ст., а також на початку XX ст.

Наступним кроком розвитку категорії «суб'єкт права» стало розуміння останнього вже не як носія множини суб'єктивних прав, що реалізуються у правовідносинах, а як персоніфікованого оператора певного фрагмента об'єктивного права. Зокрема, нормативіст Г. Кельзен іронічно критикував так зване «традиційне» розуміння суб'єкта права як фізичної чи юридичної особи, наділеної суб'єктивним правом, іменуючи його «адвокатським» (тобто таким, яке розглядає право лише зі сторони користі чи шкоди), та підкреслював, що особа як суб'єкт права є персоніфікацією комплексу правових норм [2, с. 213-214]. Близькі за змістом ідеї стосовно об'єкта та суб'єкта права фрагментарно розвивалися також і у радянській теорії держави і права. Змістом полярної категорії «об'єкт права» у такій ситуації постають уже не речі чи інші блага, з приводу яких відбувається врегульована правом взаємодія осіб чи інших суб'єктів, а власне самі суспільні відносини, охоплені скерованим на них регулятивним впливом об'єктивного права як сукупності всіх правових норм.

Належить відзначити, що штучний розвиток ідеї щодо суб'єкта права як витвору винятково права об'єктивного призводив визначних європейських правознавців до нетривіальних доктринальних висновків про те, що суб'єкта права або взагалі не існує і ця категорія є непотрібною (наприклад, так вважали німецькі правознавці А. Брінц, Г. Шварц, Б. Штампе, які визнавали існування безсуб'єктних прав, закріплених за цільовим майном [3, с. 86-90]), або ж до визнання

суб'єкта носієм лише юридичних та інших обов'язків (зокрема, О. Конт та пізніше Л. Дюгі стверджували, що ніхто не володіє іншим правом, окрім права завжди виконувати свій обов'язок [4, с. 15]).

Таким чином, категорія «суб'єкт права» у теорії права виникла та була розвинута у її змістовному протиставленні категорії «об'єкт права», а активатором для її опрацювання стала потреба юридичної науки у максимально абстрактній персоналізації осіб та спільнот як активних, вольових і цілеспрямованих, здатних у соціальному середовищі використовувати правові засоби.

Якщо звернутися до поняття «учасник правовідносин», то воно, на нашу думку, постає вербальною абстракцією, отриманою шляхом теоретичного осмислення емпірики власне галузевого буття права як соціального регулятора поведінки фізичних осіб та інших правоздатних діячів у живій практиці їх взаємодії. Оскільки реальні правовідносини завжди є галузевими та регулюються галузевими масивами законодавства, їх якісно однорідні та об'єктивно виділені сукупності утворили предмети правового регулювання галузей та, відповідно, предмети пізнання їх доктрин. Саме у дедуктивному просторі останніх започаткувалися ті специфічні абстрактні образи, які, наповнившись значимими ознаками безпосередніх учасників галузевих правових відносин, у своєму наступному розвитку втратили галузеве забарвлення та через синтез істотного сформували загальнотеоретичний концепт «учасник правовідносин».

Таким чином, здобутки галузевих доктрин посприяли формуванню важливого для загальної теорії права поняття «учасник правовідносин». З іншого боку, саме внаслідок тісної наближеності галузевих доктрин до їх прикладних полів виникла та підтримується дотепер

тенденція змішувати та/чи ототожнювати дві самостійні абстракції – «суб'єкт права» та «учасник правовідносин», чисельні докази чого ми найчастіше знаходимо у вигляді відповідних прецедентів саме у сфері галузевого знання. Зокрема, В. Щербина прямо вказує, що «є всі підстави розглядати терміни «суб'єкти господарського права» і «учасники господарських відносин» як тотожні» [5, с. 9]. У доктрині цивільного права спостерігаємо підхід до сприйняття суб'єктів цивільного права в якості необхідних елементів цивільних правовідносин [6, с. 7], а також їх поділ відповідно до ст. 2 Цивільного кодексу України, яка має назву «Учасники цивільних відносин» [6, с. 9]. Доречно вказати, що в якості суб'єкта адміністративного права також зазвичай визначають учасника суспільних відносин, який має суб'єктивні права та виконує суб'єктивні обов'язки, встановлені адміністративно-правовими нормами [7, с. 214-215].

Загальна теорія права іноді відтворює галузеве визнання тотожності категорії «суб'єкт права» та поняття «учасник правовідносин». Такий підхід, поряд із монографічними та енциклопедичними джерелами, час від часу зустрічається у навчальних виданнях з теорії права, спрямованих на широку аудиторію майбутніх фахових юристів. Відповідно до установки на сприйняття суб'єкта права як одного із структурних елементів правовідносин читаємо, що «суб'єкти правовідносин, або суб'єкти права – це учасники правовідносин, які мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки» [8, с. 490].

Діалектичний взаємозв'язок двох змістовно самостійних теоретичних концептів «суб'єкт права» та «учасник правовідносин» дійсно існує, їх взаємопроникнення є достатньо істотним, однак не настільки потужним, щоб вони ототожнювалися. У цьому відношенні

дуже важливо розуміти те, що вказані теоретичні абстракції пов'язуються та одночасно із цим і розмежовуються між собою саме через категорію «правова суб'єктність». Таким чином, остання у такій ситуації виявляє скоріше свою визначальну, а не похідну (іншим словом – предикативну), як прийнято зараз вважати, роль по відношенню до двох важливих здобутків загальної теорії права – категорії «суб'єкт права» та поняття «учасник правовідносин». Розглянемо це питання детальніше.

Учасником правовідносин постає той суб'єкт права, який втілює певну частину своєї правової суб'єктності у життя, тобто трансформував її до вигляду реальної правової поведінки, змістом якої є реалізація конкретних суб'єктивних прав чи обов'язків. У сучасних умовах жоден суб'єкт права, як приватно-правовий, так і публічно-правовий, не володіє можливістю привнести у життя абсолютно весь обсяг тієї правової суб'єктності, що закріплений за ним об'єктивним правом. Якщо «учасників правовідносин» характеризує реалізована у практиці правова суб'єктність, то для «суб'єктів права» характерною є правова суб'єктність скоріше як обсяг правових можливостей, гранично передбачений для них об'єктивним правом. Такою абстрагованою, тобто відділеною від досвіду правовою суб'єктністю, кожен суб'єкт права володіє і до вступу у правовідносини, і протягом участі у них, і після виходу із тих чи інших правовідносин. Тому відзначимо, що ототожнення категорії «суб'єкт права» та поняття «учасник правовідносин» хоча і може бути коректним у певному контекстному викладі, однак воно не повинне носити абсолютного характеру. Адже ці абстрактні сутності, як було зазначено вище, у процесі тривалої наукової дискусії набули власного змісту та специфічного методологічного значення. Обґрунтова-

ною, на нашу думку, є розвинута в теорії права теза про те, що категорія «суб'єкт права» є більш об'ємною порівняно із поняттям «учасник правовідносин» [6, с. 116]. Однак належить підкреслити, що останнє з цієї причини не позбавляється свого самобутнього теоретичного потенціалу.

Таким чином, учасник правовідносин відрізняється від суб'єкта права тим, що лише певний фрагмент правосуб'єктності останнього, заданої об'єктивним правом, втілюється учасником розгорнутих в часі та просторі правовідносин у вигляді їх змісту (сукупності суб'єктивних прав та обов'язків, які реалізуються у межах конкретного правовідношення).

Зрозумівши співвідношення категорії «суб'єкт права» та поняття «учасник правовідносин», а також їх змістовний зв'язок із категорією «правова суб'єктність», підіємо перші підсумки висвітлення теми цієї статті:

а) первинна та фундаментальна значущість категорії «суб'єкт права» спричинила свого роду «когнітивний зсув» і у розумінні категорії «правова суб'єктність», і в оцінці її місця в категоріально-понятійних системах загальної теорії права та галузевих доктрин. Зокрема, категорія «правова суб'єктність» вченими-правознавцями традиційно сприймається як сутність, вторинна по відношенню до категорії «суб'єкт права». Це у певній мірі спрощене та вельми давнє відлуння їх (тобто вказаних категорій) дійсної історії виникнення та спільної еволюції, яке проте є усталеним у нашій юридичній науці;

б) внаслідок штучного ототожнення категорії «суб'єкт права» з поняттям «учасник правовідносин» категорія «правова суб'єктність» автоматично була оцінена в якості похідного теоретичного артефакту також і стосовно поняття «учасник правовідносин».

Зважаючи на обмежений обсяг цієї публікації та вимоги до її предметного наповнення, задані темою, у наступному ми будемо переважно оперувати категорією «суб'єкт права», маючи на увазі те, що нею у конкретному контексті викладу охоплюється також і поняття «учасник правовідносин».

Якими ж є наслідки сталої теоретичної установки, що зафіксована вище, для сучасної юридичної науки?

По-перше, вивчення правосуб'єктності відбувається у контексті розвитку або теорії суб'єкта права [5; 6; 7; 11], або ж теорії правовідносин [3; 9; 10], про що красномовно свідчать вже просто назви відповідних монографічних досліджень. З цієї причини поле теоретичних пошуків, скерованих на пізнання реальних екстерналії правосуб'єктності, специфікується та істотно звужується під тиском потреби дати відповіді на головні питання: ким є та що ж являють собою власне суб'єкт права та/або учасник правовідносин? Відбувається розкриття змісту та функцій саме категорії «суб'єкт права» чи поняття «учасник правовідносин», а всі суміжні категорії і поняття використовуються в якості допоміжних для цього засобів. Повторимось, що «суб'єкт права» – це та категорія теорії права, виокремлене пізнання якої може надавати важливий, однак, на наш погляд, відносно вузький пізнавальний результат лише у вигляді вирішення проблеми сутнісного відношення суб'єкта загалом до права загалом. Достатньо повну відповідь на це питання, хай навіть сказану різними мовами та неодинаковими словами, ми знаходимо у юридичній науці (європейській – у творах Ф. Савиньї, Е. Бірлінга, Г. Пухти, Р. Салейля, Л. Мішу, дореволюційній російській – у книгах Н. Дювернуа, І. Покровського, Н. Коркунова, Є. Трубецького, радянській – у працях С. Кечек'яна, Р. Халфіної, Ю. Толстого,

українській – у працях Н. Оніщенко, В. Копейчикова, П. Рабіновича, Ю. Шемшученка). Підсумовуючи працю багатьох визначних теоретиків права, відзначимо, що категорією «суб'єкт права» на сучасному етапі позначається абстрактний, проте персоніфікований та наділений волею соціальний діяч, який співвіднесений із правом. Змістом цієї категорії охоплюються ті особи та інші утворення, яким адресовані права, обов'язки та відповідальність, що закріплені у нормах об'єктивного права. Суб'єкт права сприймається як уособлений образ активної сили, що діє у соціально-правовій реальності; це волева персоналія, здатна користуватися наданим їй правовим ресурсом для досягнення своєї мети. Окремі аспекти суб'єкта права, відзначає С. Архіпов, органічно суміщаються у його єдиному понятті та висвітлюються у низці концепцій, згідно з якими суб'єкт права постає особою (Г. Пухта, О. Гірке), правовою волею (В. Вільденбанд), сукупністю правових відносин (П. Лабанд, І. Покровський), правовим діячем (Р. Ієрінг), соціально-правовою цінністю (Л. Дюгі), правовою свідомістю (Л. Петражицький) [11, с. 27-121].

По-друге, неминучим наслідком досліджень правосуб'єктності у контексті теорії суб'єкта права чи теорії правовідносин став та залишається дотепер актуальним пошук базового емпіричного «прототипу», наявність якого надає теоретичному відтворенню суб'єкта права чи учасника правовідносин зв'язку із правовою реальністю. У сучасній теорії права та у більшості галузевих доктрин таким аутентичним втіленням категорії «суб'єкт права», як і поняття «учасник правовідносин», найчастіше постулюється абстрактна фізична особа, тобто людина взагалі, індивід. Інші суб'єкти права (юридичні особи, спільноти різного виду, держава тощо) з цієї підстави

розуміються як вторинні. Логічним продовженням ідеї про існування базового суб'єкта права є сприйняття «зліпка» правосуб'єктності, властивої людині, як моделі правосуб'єктності інших суб'єктів права, без уважного врахування їх істотної правосуб'єктної специфіки.

Появі та розповсюдженню натуралістичної по своєму походженню та змісту ідеї людини як досконалого суб'єкта права природним чином слугував і продовжує слугувати щоденний та начотний досвід всіх видів соціальної взаємодії, яка на поверхні дійсно відбувається у вигляді фактичних відносин людей, за завищою чого сховані їх неочевидні для чуттєвого сприйняття, однак абсолютно реальні правові та інші соціальні статуси. Крім цього, збігу понять «суб'єкт права» та «фізична особа» сприяв тривалий розвиток у наукових доктринах галузей приватного права (першочергово – у цивілістичній доктрині) ідеї про те, що людина є єдиним, або ж основним чи кінцевим носієм суб'єктивних прав та обов'язків.

І по-третє, розвиток теорії суб'єкта права часто супроводжується недостатньою увагою до самоцінності інших категорій теорії права та, відповідно, обертається ігнорування чи недооцінкою їх пізнавального ресурсу. На нашу думку, саме у такому «доктринальному напівзабутті» перебуває зараз і категорія «правова суб'єктність». Показову у відношенні позицію свого часу висловив радянський правознавець С. Кечек'ян, який у процесі характеристики суб'єктів права взагалі відкинув категорію «правосуб'єктність» як зайву [3, с. 84-85].

На нашу думку, на сучасному етапі досліджень сфери суб'єктивного у праві поряд із сталою традицією здійснювати відповідні теоретичні пошуки або у межах «теорії суб'єкта права», або ж у контексті «теорії правовідносин» доціль-

но звернутися до розвитку свого роду «теорії правової суб'єктності», у предметних межах якої категорія «суб'єкт права» та поняття «учасник правовідносин» втрачать своє пріоритетне становище. Спробуємо обґрунтувати викладену вище тезу у загальному ключі з тим, щоб пізніше прийти до чіткого бачення конкретних продуктивних можливостей, які від застосування такого підходу виникнуть для теорії права, а також для юридичної науки загалом.

У філософії категорії розуміються як основні форми буття, відображені у вигляді системи базових логічних форм людського мислення. Об'єктивність цих ідеальних структур дає людині можливість пізнавати реальність та змінювати її у своїх інтересах, тобто людина за допомогою категоріальних основ мислення набуває здатності бути дієюю і практичною істотою (або, як прийнято говорити у філософії, бути суб'єктом, впливаючи на зовнішню чи навіть на свою внутрішню реальність як на об'єкт).

Внаслідок загальнотеоретичної саморефлексії розуму категорії мислення стають категоріями філософії, тобто вони для філософської думки одночасно є і результатом, і інструментом пізнання. Залучення категорій до методологічного потенціалу окремих наук робить категоріальний інструментарій конкретнішим – за рахунок збагачення змісту категорій та поглиблення їх функцій у відношенні до більш прикладного, порівняно із філософією, предмета пізнання.

І в філософії, і в кожній окремій науці кожна категорія має самоцінність та самобутність, яка пізнається через осмислення її місця у системі категорій, шляхом розкриття її внутрішнього змісту, а також через аналіз її взаємодії із іншими категоріями. Це означає, що категорія може бути: а) самостійним, умовно виділеним у теорії, об'єктом пізнання та б) супутнім

об'єктом у процесі фокусного дослідження іншої категорії (тоді категорія сприймається допоміжним засобом, за допомогою якого конкретизується зміст, місце та функціональне навантаження іншої категорії). Такий формат дослідження дозволяє пізнавати зв'язки між категоріями, які об'єднують їх у єдине ціле в просторі теоретичного відображення відповідного предмета пізнання. Також важливо те, що категоріальні системи філософії та кожної із наук існують у вигляді сталих та одночасно динамічних утворень, які повинні змінюватися відповідно до еволюції предметів, істотної закономірності яких вони віддзеркалюють.

Викладені вище загальні міркування стосуються, серед іншого, також і юридичної науки, яка постає сукупністю галузевих наук, об'єднаних загальною теорією права. Доцільно підкреслити, що кожна категорія юридичної науки є чи може бути самобутнім та цінним у пізнавальному відношенні об'єктом розгорнутого теоретичного дослідження, оскільки більш значимих та менш значимих категорій у науці не існує.

Які ж можливості виникають для юридичної науки у випадку створення свого роду «теорії правосуб'єктності»?

По-перше, виокремлення правосуб'єктності як самостійного (а не суміжного чи похідного) предмета пізнання, охопленого відповідною категорією, створює можливість дослідити її як самобутню теоретичну сутність, позбавлену будь-яких емпіричних вкраплень, натуралістичних тлумачень та інших зовнішніх впливів. Можливо буде здійснити більш завершену теоретичну реконструкцію та «чисту» ідентифікацію цього правового явища в аспекті його внутрішньої цілісності, тобто поза його прив'язкою до зовнішнього виміру, у якому перебувають емпіричні носії правосуб'єктності. Г. Ге-

гель позначав такий стан у розвитку деякої сутності виразом «для себе буття» та вказував, що він виникає внаслідок «заперечення інобуття» у процесі «нескінченного повернення у себе» [12, с. 224]. Під таким кутом зору шляхом дедуктивного розмірковування можливо у категоріальній формі пізнати первинну природу правової суб'єктності, побачити дійсну ідентичність та зафіксувати якісну сталість цього явища, з'ясувати іманентно присутній у ньому потенціал, а також встановити можливості та джерела його реалізації через діалектичну взаємодію внутрішніх суперечностей, об'єктивно закладених у явищі правової суб'єктності та відтворених процесом наукового пізнання у його (явища) ідеальній моделі, тобто у категорії «правова суб'єктність».

По-друге, розуміння «чистої» природи правової суб'єктності створює нові перспективи для вирішення питання про її структуру як цілісного поєднання відмінних по функціях елементів, а також для досягнення адекватного теоретичного моделювання структури правосуб'єктності через поєднання понять «правоздатність», «дієздатність» та «деліктоздатність».

По-третє, на підставі засад, сформованих із об'єктивних теоретичних знань про природу та структуру правової суб'єктності, можливо розвинути обґрунтовану статичну та динамічну класифікацію сутнісних виявів її природи (полярними та, можливо, більш ранніми, як уявляється, є публічна правосуб'єктність та приватна правосуб'єктність; складнішими та, можливо, більш пізніми постають приватно-публічна та публічно-приватна об'єктивності правової суб'єктності).

По-четверте, через аналіз кількісних параметрів, зокрема, наявності, питомої ваги та інтенсивності впливу структурних елементів, а також з урахуванням

особливостей внутрішньої організації правової суб'єктності ми, як мінімум, зможемо впорядкувати, а як максимум отримаємо можливість навіть створити свого роду «періодичну таблицю» правової суб'єктності за формами її втілення (незавершена та завершена правосуб'єктність), рівнями складності (проста чи складна правосуб'єктність) та мірами достатності (недостатня, нормальна, надмірна правова суб'єктність) тощо.

По-п'яте, задається сценарій для конструктивного та позбавленого лінійності вирішення питання про співвідношення категорій «суб'єкт права» та «правова суб'єктність». Мається на увазі те, що відпаде потреба в існуванні достатньо штучної та суперечливої конструкції, відповідно до якої фізична особа (юридична особа, монарх, держава тощо) постулюється в якості або ж єдиного, або ж найбільш досконалого суб'єкта права. Обґрунтована та системна класифікація різновидів правової суб'єктності послугує дзеркальною основою для побудови аналогічної класифікації суб'єктів права (а не навпаки, як практикується зараз), що дозволить у теорії права узагальнити накопичені, однак не зведені до єдиного розуміння напрацювання галузевих доктрин, у першу чергу господарського, трудового, конституційного та міжнародного права.

І, по-шосте, розвиток ідеї про самобутнє існування явища правової суб'єктності та істотна еволюція відповідної категорії можуть стати ланками, які дозволять більш тісно поєднати загальнотеоретичний та галузевий рівні юридичної

науки. Адже, з одного боку, кожний реальний «правосуб'єктний юніт», наділений навіть найбільш специфічним галузевим буттям на рівні окремого чи особливого, зможе здобути своє адекватне загальнонотеоретичне осмислення. З іншого боку, категорії, поняття та дефініції, розроблені галузевими доктринами у процесі теоретичного осмислення відповідних виявів та аспектів галузевої правової суб'єктності, отримують імпульс до систематизації та будуть збагачені новим змістом, часто прихованим від вузькогалузевого спостереження. Адже вони можуть бути співвіднесені із впорядкованим у межах єдиної концепції, а тому системним та цілісним, масивом відповідних загальнотеоретичних знань про правову суб'єктність.

Сформулюємо короткі висновки щодо викладеного вище:

1. Для сучасних досліджень правової суб'єктності характерним є те, що вони у своїй абсолютній більшості здійснюються у контексті розвитку або «теорії суб'єкта права», або ж «теорії правовідносин». Продуктивний наслідок розвитку останніх виявився, зокрема, у тому, що відбулося становлення важливих для теорії права абстракцій «суб'єкт права» та «учасник правовідносин».

2. Однак накопичення знань про правову суб'єктність лише у предметних межах досліджень, скерованих на розкриття категорій та понять, суміжних до категорії «правова суб'єктність», супроводжується також і певними негативними наслідками. Зокрема, наукові пошуки, що сфокусовані

на категорії «суб'єкта права», зазвичай мають за мету виявлення так званого «основного», а тому абстрактного, суб'єкта права, з яким найчастіше асоціюється людина взагалі. Крім цього, неминуче «затінюється» когнітивний потенціал власне категорії «правова суб'єктність», яка сприймається вторинною по відношенню до категорії «суб'єкт права» та поняття «учасник правовідносин».

3. Потреби практики правотворчості та правозастосування орієнтують юридичну науку до переоцінки та переосмислення місця, змісту та значення категорії «правова суб'єктність». На сучасному етапі наукового пізнання сфери суб'єктивного у праві імпульс до появи дійсно продуктивних досліджень категорії «правова суб'єктність» може бути наданий через визнання самобутності та самоцінності цієї категорії, що звільнить науковий пошук від методологічних самообмежень, нагромаджених сталою традицією здійснювати відповідні теоретичні пошуки або у межах «теорії суб'єкта права», або ж у контексті «теорії правовідносин».

4. Проведення фокусних досліджень категорії «правова суб'єктність», а також їх наступна апробація по відношенню до реальних суб'єктних груп сприятиме наповненню відповідного розділу загальної теорії права більш конкретними пізнавальними конструкціями, а також сприятиме систематизації результатів теоретичного осмислення явища правової суб'єктності, проведеного у сфері галузевого знання. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Качур В. О. До визначення поняття «правосуб'єктність» у теорії права / В. О. Качур // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 3. – С. 24-29.
2. Кельзен Г. Чисте правознавство. З додатком: Проблема справедливості / Пер. з нім. О. Мокровольського. – К. : Юніверс, 2004. – 496 с.
3. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. – М. : Издательство АН СССР, 1958. – 185 с.
4. Дюги Л. Общие преобразования гражданского права со времени Кодекса Наполеона / Пер. с фр. М. М. Сиверс, под ред. и с предисл. проф. А. Г. Гойхбарга. – М. : Государственное издательство, 1919. – 110 с.
5. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : моногр. / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.
6. Суб'єкти цивільного права / За заг. ред. акад. АПРН України Я. М. Шевченко. – Х. : Харків юридичний, 2009. – 632 с.
7. Аверьянов В. Б. Адміністративне право України. Академічний курс : в двох томах. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – Т.1: Загальна частина [Підруч.] / [Ред. колегія: Аверьянов В. Б. (гол.) та ін.]. – 592 с.
8. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підруч. / В. В. Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2014. – 544 с.
9. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Халфина Р. О. – М. : Юридическая литература, 1974. – 352 с.
10. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. – Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1959. – 88 с.
11. Архипов С. И. Суб'єкт права: теоретическое исследование : [Моногр.] / Архипов С. И. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 469 с.
12. Гегель Г. В. Х. Наука логики. В 3-х т. Т. 1. – М., Мысль, 1970. – 301 с.